ul. Magiera 22/42
01-856 Warszawa

Historia cerkwi bł. Martyniana i św. Olgi na terenie koszar ułańskich i huzarskich przy Łazienkach w Warszawie

Warszawa, Grudzień 2007 r.

Autor: Ryszard Mączewski
Copyright: Fundacja „Warszawa1939.pl”

Opracowanie wykonane w ramach działalności naukowej prowadzonej przez Fundację „Warszawa1939.pl”

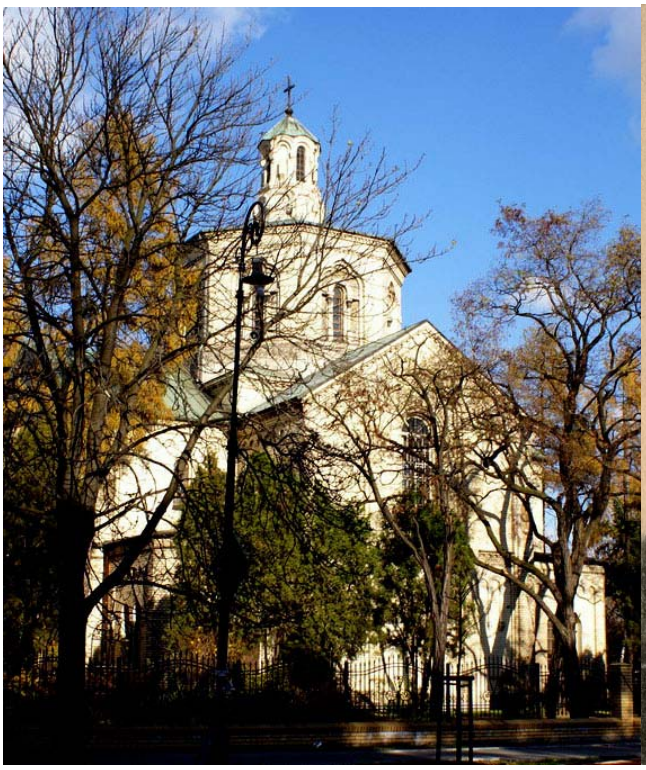

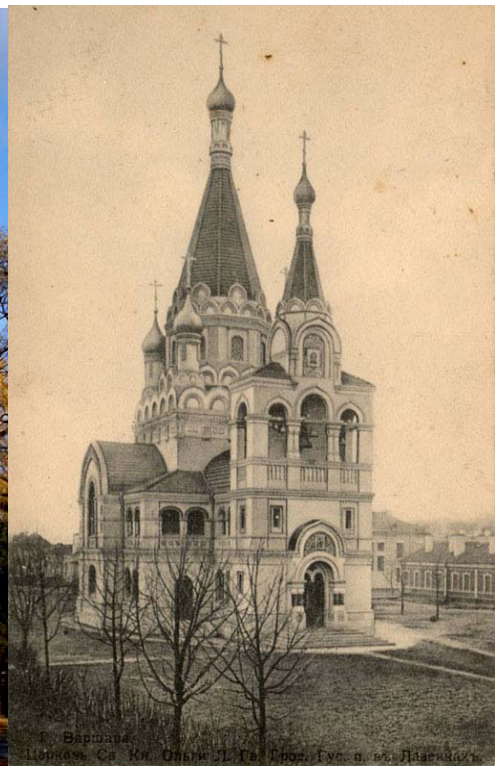

Wstęp 2
Chronologiczne zestawienie danych historycznych 3
Wnioski 11
Proponowane przez autora tematy do dalszych badań 12
Bibliografia 13
Fragment książki G. Citovica – pozycja [21] w bibliografii 14
Ikonografia 18
Hagiografia 24

Wstęp

Zarówno w polskiej literaturze popularno-naukowej dotyczącej historii rosyjskich cerkwi wojskowych wzniesionych w Warszawie w okresie 1815-1915 *(-> [30] Piotr Paszkiewicz, -> [33] Renata Popkowicz-Tajchert, -> [37] Henryk Sienkiewicz*), jak i w danych instytucji zajmujących się opieką nad warszawskimi zabytkami, można znaleźć tą samą wersję historii obecnego kościoła, a dawnej cerkwi, stojącego na rogu ulic Szwoleżerów i Czerniakowskiej. Obiekt miałby być dawną cerkwią pw. św. Olgi, wzniesioną w 1867 r. według projektu Teodora Witkowskiego.

Jedynie w wydanym w 2006 r. tłumaczeniu książki -> *[36]* K. Sokoła *Rosyjska Warszawa,* bazującej na rosyjskich źródłach historycznych, autor podaje dużo późniejszy rok budowy świątyni (1906 r.) oraz innego architekta odpowiedzialnego za jej projekt (Leontij Benois).

Autor niniejszego opracowania zweryfikował obie wyżej podane wersje i dokonał szczegółowej analizy materiałów historycznych zawierających informacje na temat cerkwi wojskowych, służących pułkom stacjonującym w koszarach ułańskich i huzarskich przy Łazienkach.

W wyniku przeprowadzonych badań autor niniejszego opracowania ustalił, że zbadane źródła historyczne przemawiają za słusznością historii budynku zaprezentowanej przez K. Sokoła.

W związku z powyższym autor opracowania postuluje dokonanie korekty zapisów w bazach danych warszawskich zabytków poprzez umieszczenie w nich następujących danych dotyczących powstania świątyni:

„Kościół św. Ducha – katedra Kościoła Polskokatolickiego; wzniesiony w 1906 r. według projektu Leontija Benois jako cerkiew pw. błogosławionego Martyniana, przy zespole koszar rosyjskiego Ułańskiego Pułku Lejbgwardii.”

Poniższe opracowanie zawiera zestawienie, w układzie chronologicznym, informacji uzyskanych przez autora na podstawie źródeł historycznych. W efekcie kwerendy źródeł udało się zidentyfikować pięć świątyń znajdujących się, w różnych okresach, na terenie koszar ułańskich i huzarskich.

Uwagi redakcyjne:

1. Pod każdą informacją prezentowaną w opracowaniu znajduje się odsyłacz do źródeł umieszczonych w bibliografii.
2. Nazwy ulic w opracowaniu są nazwami używanymi współcześnie, o ile nie jest to inaczej napisane.

Chronologiczne zestawienie danych historycznych

okres 1798 - 1817

- 12 lutego 1798 r. w Petersburgu umiera król Stanisław August Poniatowski. Należące do niego Łazienki, stają się własnością jego bratanka – księcia Józefa Poniatowskiego.
- Zgodnie ze sporządzonym prze księcia Józefa Poniatowskiego testamentem, w 1814 r. Łazienki stają się własnością siostry księcia – Marii Teresy Tyszkiewiczowej.
- W 1817 r. Maria Tyszkiewiczowa odsprzedała Łazienki cesarzowi Rosji i królowi Królestwa Polskiego – carowi Aleksandrowi I.
- Łazienki stały się rezydencją cara Aleksandra I, a Belweder (po odkupieniu przez rząd) siedzibą jego brata - wielkiego księcia Konstantego.
- Na terenach przyległych do zespołu ogrodowego powstały koszary wojsk jazdy: huzarskich, ułańskich i kirasjerskich.

-> [34] M. Kwiatkowski: Wielka Księga Łazienek, str. 142-45. – dane nie weryfikowane przez autora opracowania jako stanowiące jedynie tło historyczne dla omawianego tematu.

1831

Na planie sporządzonym przez Korpus Inżynierów Wojskowych (wersja z 1831 r.) zaznaczone są cztery zespoły koszar jazdy obejmujące obszar pomiędzy obecnymi ulicami Podchorążych a Łazienkowską. Koszary zostały opisane jako „koszary jazdy” bez szczegółowego podania rodzaju wojsk w nich ulokowanych.

-> [1] Plan miasta stołecznego Warszawy 1831

1852

Na planikach dołączonych do Taryfy H. Świątkowskiego z 1852 r. zespoły koszar zostały opisane następująco:
- koszary kirasjerskie: pomiędzy ulicą Łazienkowską a kanałem na osi Zamku Ujazdowskiego,
- koszary ułańskie: pomiędzy kanałem a ulicą Szwoleżerów,
- zespół budynków koszarowych pomiędzy ulicą Szwoleżerów a ulicą 29 Listopada nie został opisany rodzajem stacjonujących w nim wojsk,
- koszary huzarskie: pomiędzy ulicą 29 Listopada a ulicą Podchorążych.

-> [2] Taryfa H. Świątkowskiego 1852, planiki nr 101, 102, 103

1867

1) W 1867 r. przy Grodzieńskim Huzarskim Pułku Lejbgwardii powstała cerkiew pod wezwaniem św. Olgi. Był to obiekt wspólny dla Grodzieńskiego Huzarskiego Pułku i dla Ułańskiego Pułku Lejbgwardii stacjonującego w koszarach. Cerkiew znajdowała się w jednym z budynków przy pułku huzarów.

-> [21] Citovic: str. 194-195

Twórcą świątyni był Teodor Witkowski.

Niestety tej informacji nie udało się autorowi tego opracowania potwierdzić w źródłach historycznych.
W „Słowniku Architektów i Budowniczych" wyd. II z 1931 r. w biogramie Teodora Witkowskiego znajduje się informacja:
„Budował cerkiew pw. św. Olgi przy koszarach huzarskich w Łazienkach (1867)"
W „Słowniku Architektów" wydanym w 1954 r. wpis jest prawie identyczny:
„1867 – cerkiew św. Olgi przy koszarach huzarskich w Łazienkach;"
W obu wydaniach znajduje się prawie identyczny spis źródeł wykorzystanych do stworzenia biogramu:
1) AAD, Akta KRSW, nr 16972 (-> *[8]*)– czyli Archiwum Akt Dawnych, Akta Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych. Mimo że to źródło jest podane zarówno w wydaniu przedwojennym jak i powojennym, autorowi tego opracowania nie udało się zbadać tych dokumentów. Obecny inwentarz akt KRSW kończy się na numerze 8220 oraz zawiera kilka wyrywkowych dalszych pozycji, o numerach pomiędzy 13595 a 13604.. Zgodnie z informacją zawartą w opracowaniu akt KRSW autorstwa Klementyny Morawskiej (-> *[32]*) , 75% zasobu akt KRSW spłonęło w czasie II wojny św. a zachowała się jedynie część początkowa. Wynika z tego, że dokumenty pod numerem inwentarzowym 16972 spłonęły w czasie wojny i ich przywołanie przez S. Łozę w wydaniu powojennym wynikało z przeniesienia bibliografii umieszczonej w wydaniu przedwojennym.
2) Przegląd Architektoniczny w Kalendarzu Jaworskiego na r. 1868, s. LXXVI (-> *[6]*) – zawiera informację dotyczącą Hotelu Maringe'a budowanego przez T. Witkowskiego na pl. Zielonym,
3) Przegląd Architektoniczny w Kalendarzu Jaworskiego na r. 1869, s. 51 (-> *[7]*) – zawiera informację dotyczącą udziału Witkowskiego w budowie domu na rogu Nowego Światu i Świętokrzyskiej 2.
4) Kurier Warszawski: 1865, nr 169 (-> *[3]*) – informacja dotycząca Hotelu Maringe'a
5) Kurier Warszawski: 1867, nr 230 (-> *[4]*) – poświęcenie Hotelu Maringe'a
6) Kurier Warszawski: 1868, nr 217 (-> *[5]*) – przebudowa kamienicy na rogu Nowego Światu i Świętokrzyskiej nr hip. 1246
7) Kondakow, str. 307 – czyli „Spis twórców rosyjskich wydany na jubileusz Cesarskiej Akademii Sztuki" (-> *[22]*) – zawiera ogólny biogram T. Witkowskiego bez podania realizacji wykonanych przez architekta. Źródło to nie jest wykazane w przedwojennym wydaniu Słownika Łozy. W reprincie dzieła wydanym w 2002 r. biogram znajduje się na stronie 323.
8) wiadomości udzielone przez A. Oczkowskiego – informacja nie do zweryfikowania - prawdopodobnie mogły dotyczyć Hotelu Maringe'a.

W żadnym z wyżej wymienionych źródeł, możliwych do zweryfikowania, nie znajduje się informacja dotycząca cerkwi św. Olgi. Wydaje się jednak, że zgodność daty podanej przez Łozę z datą w dziele Citovic'a uwiarygodnia tę informację.

Przy okazji warto zwrócić uwagę na błąd zawarty w biogramie Witkowskiego – dom przy Świętokrzyskiej 2 róg Nowego Światu posiadał numer hipoteczny 1246 (patrz Kurier Warszawski z 1868, nr 217 oraz plany hipoteczne Zarządu Miasta). Podany przez Łozę numer hipoteczny 1742 był przypisany działce przy ul. Książęcej.

-> [29] S. Łoza, 1954: str. 331 – oraz poszczególne źródła biogramu podane powyżej
-> [27] S. Łoza, 1931

Wezwanie cerkwi wiązało się z dniem, w którym Grodzieński Pułk Huzarów obchodził swoje święto – 11 lipca w dniu świętej Olgi (data według kalendarza juliańskiego).

-> [21] Citovic: str. 194

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na powiązanie daty święta obchodzonego przez dany pułk z wezwaniem jego cerkwi wojskowej.
Dla przykładu:

- Litewski Pułk Lejbgwardii – święto pułku 8 listopada w dzień Archanioła Michała – pułkowa cerkiew Archanioła Michała stała przy pl. Na Rozdrożu,
- Keksholmski Pułk Lejbgwardii – święto pułku 29 czerwca w dzień św. Apostołów Piotra i Pawła – pułkowa cerkiew św. Piotra i Pawła stała przy koszarach przy ul. Puławskiej,
- Sankt-Petersburski Pułk Lejbgwardii króla Fryderyka Wilhelma III – święto pułku 6 sierpnia w święto Przemienienia Pańskiego – pułkowa cerkiew Przemienienia Pańskiego przy Zakroczymskiej,
- Wołyński Pułk Lejbgwardii – święto pułku 12 grudnia w dzień bł. Spirydona (obecnie świętego) – pułkowa cerkiew bł. Spirydona w koszarach przy ul. Przejazd 10.

W przypadku każdego pułku wymienionego w książce Citovica, cerkiew pułkowa posiada wezwanie zgodne z dniem święta pułku.

-> [21] Citovic: str. 190 i dalsze
-> [38] Kalendarz prawosławny na portalu www.cerkiew.pl

1870

2) W 1870 r. powstała cerkiew w koszarach 3-ciej brygady artylerii gwardii. W ikonostasie znajdowały się ikony napisane przez akademika petersburskiego Tichobrazowa.
W Przewodniku po Warszawie z 1873 r. znajduje się informacja (autorstwa Franciszka M. Sobieszczańskiego):
„*Cerkwie prawosławne wojskowe*
Z pomiędzy dziewięciu tego rodzaju świątyń mieszczących się w rozmaitych koszarach wojskowych w Warszawie odznacza się wystawiona w 1870 w koszarach 3-ciej brygady artylerii gwardii w Łazienkach, wybudowana z własnych funduszów baterii.
Posiada ikonostas artystycznie wyrobiony, z obrazami pędzla akademika petersburskiego Tichobrazowa.”
Opis lokalizacji świątyni wydaje się być niespójny, gdyż w tym samym przewodniku 3-cia brygada artylerii gwardii znajduje się w Koszarach Jerozolimskich przy Koszykowej, natomiast przy Łazienkach znajduje się jedynie 4-ta brygada artylerii gwardii, ulokowana w koszarach Kirasjerskich, czyli pomiędzy kanałem na osi Zamku Ujazdowskiego a obecną ulicą Łazienkowską.

Jeśli jednak przyjmie się założenie, że skoro cerkiew została wybudowana z funduszy „baterii”, to powstała ona na terenie 3-ciej baterii (a nie brygady) artylerii gwardii, to taka hipoteza znajduje potwierdzenie w danych adresowych w kalendarzu Ungra na rok 1874, zgodnie z którymi w koszarach ułańskich (Łazienki Królewskie nr 31) razem z pułkiem ułańskim stacjonowała 3-cia bateria Lejbgwardii Ułańskiej.

-> [9] Przewodnik po Warszawie 1873; str. 18
-> [10] Przewodnik Warszawski, str. 3 w: Kalendarz Ungra na rok 1874;

1883-98; 1897

3) Na arkuszach planu sytuacyjnego Lindley'a obejmujących zespół koszar ułańskich, w miejscu obecnie stojącej świątyni przy ul. Szwoleżerów 2, nie został zaznaczony żaden budynek.
W miejscu obok obecnej świątyni znajdują się jedynie budynki drewniane i murowane, identyczne z budynkami widocznymi na rękopisach planu Lindley'a w skali 1:2500 z 1897 roku.

Na żadnym z budynków na terenie koszar ułańskich ani huzarskich nie ma znaku krzyża prawosławnego oznaczającego cerkiew. Dla porównania takie oznaczenie widać na Zamku Ujazdowskim oraz na budynku przy pl. Zbawiciela (Marszałkowska 26).

-> [11] Plany Lindley'a w układzie blokowym; bloki nr 304, 307, 309
-> [12] Plany Lindley'a w skali 1:2500, 1897; arkusze S2O2, S3O2

1899

4) W spisie cerkwi w Kalendarzu na rok 1899 można odnaleźć „cerkiew pod wezwaniem św. Olgi przy grodzieńskim huzarskim i ułańskim pułku". Jest to niewątpliwie świątynia opisana w punkcie 1).

-> [13] Kalendarz Ilustrowany „ Wieku" 1899; str. 39

1902

5) W przewodniku z 1902 r. w spisie cerkwi znajduje się „cerkiew św. Olgi w Łazienkach, przy pułkach jazdy Gwardii". Przyjmując, że druk przewodnika odbywał się w 1901 roku, a więc przed wmurowaniem kamienia węgielnego pod budowę nowej cerkwi św. Olgi (patrz poniżej punkt 6)), należy uznać, że to także jest świątynia opisana w punkcie 1) i przywołana w punkcie 4).

-> [14] Najnowszy Przewodnik 1902; str. 70

6) W maju 1902 r. został wmurowany kamień węgielny pod budowę nowej cerkwi przeznaczonej dla grodzieńskiego pułku huzarów.

-> [16] Zbiór Przyborowskiego tom XVII; str. 47

Autorem projektu świątyni nawiązującego do rosyjskiego stylu XVII w. był Pokrowski, koniec prac był przewidziany na koniec roku 1903 lub początek 1904 r.

-> [17] Cholmsko-Varsavskij Eparchialnyj Vestnik : nr 22/1902 str. 247/248

Cerkiew pułkowa przy Lejbgwardii Grodzieńskim Pułku Huzarów pod wezwaniem św. Olgi miała zostać zbudowana pomiędzy ujeżdżalnią a ogródkiem. Na jej budowę car podarował 30.000 rubli.

Dotychczasowa cerkiew brygady, mieszcząca się w jednej z oficyn, miała być po wybudowaniu nowej świątyni „zniesiona”. Należy przyjąć, że informacja ta dotyczy cerkwi św. Olgi opisanej w punkcie 1) i przywołanej w punktach 4) i 5).

-> [16] Zbiór Przyborowskiego tom XV; str. 37

Świątynia posiadała jedną szpiczastą kopułę otoczoną czterema małymi kopułkami, nad głównym wejściem od strony północnej znajdowała się dzwonnica.

-> [21] Citovic: opis i zdjęcia, str. 195-198

Cerkiew wraz w wymiarami została w późniejszym okresie dorysowana na rękopisie planu Lindley'a w układzie blokowym – wydawanym w latach 1883-94. Obrys na planie Lindley'a dokładnie odpowiada cerkwi widocznej na zdjęciu zamieszczonym w książce Citovica. Obok cerkwi został także dorysowany skwer z pomnikiem generała Skobielewa odsłoniętym w 1911 r.

-> [11] Plany Lindley'a w układzie blokowym; blok 309
-> [21] Citovic str. 197 (pomnik Skobielewa)

1903

7) W spisie cerkwi w Przewodniku z 1903 r., podobnie jak w przewodniku z roku 1902, znajduje się cerkiew pod wezwaniem św. Olgi przy pułkach jazdy Gwardii – biorąc pod uwagę fakt druku przewodnika pod koniec roku 1902, wmurowanie kamienia węgielnego pod nową cerkiew św. Olgi w 1902 r., oraz identyczne brzmienie wpisu z treścią z Przewodnika na rok 1902 (patrz punkt 5)) – należy przyjąć, że w Przewodniku na rok 1903 figuruje jeszcze stara, wspólna cerkiew św. Olgi, opisana w punkcie 1).

-> [15] Najnowszy Przewodnik po Warszawie 1903: str. 83

8) Od marca 1903 r. do 1906 r., po likwidacji wspólnej cerkwi św. Olgi, Ułański Pułk posiadał cerkiew pod wezwaniem błogosławionego Martyniana. Święto pułku przypadające 13 lutego - w dzień bł. Martyniana – było ustanowione na pamiątkę udziału pułku w bitwie pod Olszynką Grochowską 13 lutego 1831 r. (według kalendarza juliańskiego a 25 lutego 1831 r. według kalendarza gregoriańskiego). Wspomniana cerkiew znajdowała się na niższym poziomie budynku koszarowego należącego do władz wojsk inżynieryjnych.

-> [21] Citovic: str. 195

1906

9) W listopadzie 1906 r. została poświęcona nowa cerkiew pod wezwaniem błogosławionego Martyniana przy Ułańskim Pułku. W artykule będącym relacją z poświęcenia świątyni znajduje się informacja, iż pułk nie posiadał oddzielnej cerkwi oraz że cerkiew znajdowała się w koszarach pułku.
Być może autorowi chodziło tutaj o wspólną cerkiew św. Olgi opisaną w punkcie 1) lub też o tymczasową cerkiew opisaną w punkcie 8).

Autorem projektu cerkwi, na której budowę Car ofiarował 30.000 rubli, był Leontij Benois.

-> [18] Varsavskij Dnievnik: 7 (20) listopada 1906

„Zachodnia część krzyża pełni funkcję głównego wejścia w dolnej części, oraz chóru w części górnej; we wschodniej części znajduje się ołtarz, otoczony półokrągłą absydą z pięcioma oknami, których górna część jest bogato zdobiona ornamentami."

Centralna część cerkwi była przykryta ośmiokątną kopułą opartą na czterech półokrągłych łukach i czterech żaglach pomiędzy nimi.

W budowie świątyni brał też udział Fedders, który wykonał projekt ikonostasu.

-> [21] Citovic: str. 195

10) W 1906 r. w spisie cerkwi znajduje się cerkiew św. Olgi w Łazienkach – biorąc pod uwagę informację o likwidacji w marcu 1903 r. dotychczasowej wspólnej cerkwi, należy uznać, że jest to już nowa cerkiew – opisana w punkcie 5). Brak w spisie cerkwi pod wezwaniem bł. Martyniana jest zrozumiały, skład kalendarza nastąpił w końcu 1905 r., przed ukończeniem prac przy jej budowie.

-> [19] Kalendarz Ungra na rok 1906

1912

11) Na rosyjskim planie datowanym na rok 1912 obejmującym obszar Cyrkułu Łazienkowskiego odnaleźć można szczegółową lokalizację trzech cerkwi wojskowych wraz z podaniem ich wezwań:
- oznaczona numerem 20 pułkowa cerkiew pod wezwaniem św. Martyniana, stojąca w narożniku ówczesnych ulic Agrykola Dolna i Czerniakowskiej, przy koszarach ułańskich;
- oznaczona numerem 22 pułkowa cerkiew pod wezwaniem św. Olgi, stojąca w południowo wschodniej części koszar huzarskich;
- oznaczona numerem 24 bateryjna cerkiew pod wezwaniem św. Mikołaja, zajmująca wschodnią część budynku koszarowego przy ówczesnej ulicy Huzarskiej, na terenie koszar 3-ciej Gwardyjskiej Baterii Konnej (lub 3-ciej Gwardyjskiej Baterii Kawalerii – opis na planie różni się od opisu w legendzie planu).

Powyższy plan w sposób jednoznaczny lokalizuje opisane w poprzednich punktach cerkwie pw. św. Olgi (punkt 6)) oraz pw. bł. Martyniana (punkt 9)).

Tematem do dyskusji i dalszych badań pozostaje zaznaczona na planie cerkiew pw. św. Mikołaja.

Cerkiew ta nie figuruje w monografii Citovica wydanej w tym samym okresie, co plan cyrkułu.

Być może należy ją łączyć z opisaną w punkcie 2) cerkwią 3-ciej baterii Lejbgwardii Ułańskiej.
Taką tezę można by wysnuć przy przyjęciu założenia, że 3-cia bateria Lejbgwardii Ułańskiej z 1874 roku i 3-cia Gwardyjska Bateria Konna z 1912 roku to ten sam oddział.
Należy jednak pamiętać, że koszary baterii ułańskiej w 1870 r. znajdowały się prawdopodobnie na terenie koszar ułańskich, natomiast koszary baterii gwardyjskiej w 1912 r. znajdowały się na terenie wcześniej zajmowanym przez koszary huzarskie.

Dlatego też łączenie cerkwi pw. św. Mikołaja z cerkwią pochodzącą z 1870 r. jest możliwe tylko przy przyjęciu dodatkowego założenia o przeniesieniu oddziału z terenu koszar ułańskich na teren koszar huzarskich. W takiej sytuacji wyposażenie ruchome składające się na cerkiew także mogło zostać przeniesione do nowej lokalizacji.

Można również zaproponować hipotezę, według której cerkiew pw. św. Mikołaja można by łączyć z tymczasową cerkwią ułańską pw. bł. Martyniana w latach 1903-06 mieszczącą się w budynku wojsk inżynieryjnych (opisaną w punkcie 8)).

Niestety na podstawie zbadanych źródeł historycznych nie udało się odnaleźć argumentów przemawiających za lub przeciw powyższym hipotezom, dlatego też temat wymaga przeprowadzenia dalszych badań.

-> [20] Plan 9-ego Łazienkowskiego Cyrkułu, 1912

1917-19

12) Na planie wydanym w 1924 roku według stanu z roku 1917 (reambulacja w 1919 r.) na terenie koszar huzarskich i ułańskich są zaznaczone dwie świątynie – cerkiew św. Olgi wzniesiona około 1904 r. oraz cerkiew bł. Martyniana na rogu Szwoleżerów i Czerniakowskiej. Obie świątynie są oznaczone krzyżem łacińskim, co mogłoby wskazywać na użytkowanie ich przez Kościół Katolicki.

-> [26] Plan Warszawy z 1924 wydany przez WIG

1919

13) W marcu 1919 r. magistrat m.st. Warszawy przyjął uchwałę dotyczącą powołania komisji kwalifikacyjnej mającej dokonać oględzin świątyń porosyjskich znajdujących się na terenie Warszawy.
Obszerny protokół z prac komisji został przedstawiony 12 sierpnia 1919 r.
Komisja stwierdziła, że zostały obejrzane przez nią wszystkie cerkwie i w odniesieniu do konkretnych świątyń zaproponowała różne rozwiązania: przekształcenie w kościół katolicki, przebudowa na magazyny, rozbiórka, pozostawienie jako cerkiew.
Komisja zaproponowała, aby
„drogą opracowań rysunkowych ewentualnie za pomocą konkursów wyjaśnić sprawę
1) byłego soboru na pl. Saskim,
2) cerkwi przy ulicy Agrykola w koszarach b. pułku ułanów rosyjskich
3) cerkwi przy ulicy Husarskiej w koszarach b. pułku rosyjskich huzarów grodzieńskich.
Sprawę byłego soboru na pl. Saskim omówiono w protokóle szczególnie dokładnie.[...]
Podobnie sprawa cerkwi przy ul. Agrykola wymaga szczegółowego rozpatrzenia. Wzniesiona w stylu romańsko-bizantyjskim z bardzo pięknym ugrupowaniem brył, starannie opracowana i wykończona, po dokonaniu niewielkich przeróbek mogłaby służyć na kościół w tej dzielnicy miasta."
Pracom komisji przewodniczył profesor Mikołaj Tołwiński.

W świetle wcześniej przedstawionych źródeł wydaje się słuszne stwierdzenie, że cerkwie wymienione w punktach 2) i 3) raportu komisji to cerkiew św. Olgi stojąca na terenie koszar huzarskich, oraz cerkiew bł. Martyniana stojąca na terenie koszar ułańskich, na rogu ulic Szwoleżerów i Czerniakowskiej.

Obszerny protokół z prac komisji prawdopodobnie został dołączony do protokołu z posiedzenia Magistratu i wraz z nim uległ zniszczeniu w czasie II wojny św.

-> [23] Dziennik Zarządu Miasta Stołecznego Warszawy 1919 nr 31
-> [24] Inwentarz Akt Miejskich w zbiorach APW.

po 1919

14) w okresie międzywojennym dawna cerkiew przy ul. Szwoleżerów pełniła funkcję kościoła garnizonowego 1. Pułku Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego stacjonującego w koszarach porosyjskich.

-> [31] Encyklopedia Warszawy, 1994 - informacja nie weryfikowana przez autora.
-> Tablice pamiątkowe wewnątrz świątyni.

1935

15) Ortofotomapa Warszawy wykonana w 1935 roku wykazuje obecność świątyni na rogu ul. Szwoleżerów i Czerniakowskiej oraz brak cerkwi św. Olgi w miejscu zaznaczonym na planie Lindley'a w układzie blokowym. Dość dobrze jest widoczne miejsce po pomniku generała Skobielewa, znajdującego się niedaleko cerkwi (także zaznaczone na planie blokowym Lindley'a).

-> [28] Fotoplan 1935 - arkusz S2O2

po 1945

16) po 1945 r. dawny kościół garnizonowy pułku szwoleżerów został przekazany Kościołowi Polskokatolickiemu. Świątynia pod wezwaniem Ducha Świętego pełni obecnie funkcję katedry tego Kościoła.

Wnioski

W świetle powyższych informacji historia cerkwi przy koszarach pułków huzarów i ułanów wydaje się prezentować w następujący sposób:

I) w 1867 r. Teodor Witkowski projektuje, we wnętrzu budynku koszarowego na terenie koszar huzarskich, cerkiew pod wezwaniem św. Olgi, użytkowaną wspólnie przez Grodzieński Huzarski Pułk Lejbgwardii stacjonujący w koszarach huzarskich oraz Ułański Pułk Lejbgwardii stacjonujący w pobliskich koszarach ułańskich.
II) w 1870 r. przy koszarach 3-ciej baterii artylerii gwardii, prawdopodobnie w jednym z budynków koszarowych, została otwarta cerkiew dla żołnierzy baterii. Niestety nic więcej na temat losów tej świątyni nie udało się ustalić.
Być może należy łączyć tę świątynię z cerkwią św. Mikołaja w budynku przy ulicy Huzarskiej na terenie koszar 3-ciej Baterii Gwardii Konnej.
III) w 1903 r. lub 1904 r. zostaje ukończona nowa cerkiew pod wezwaniem św. Olgi na terenie koszar huzarskich – w południowo-wschodniej części zespołu. Autorem projektu cerkwi jest Pokrowski. Stara cerkiew św. Olgi zostaje zlikwidowana, być może fragmenty wyposażenia trafiły do nowej cerkwi św. Olgi, i/lub do cerkwi bł. Martyniana.
IV) od marca 1903 r. do 1906 r. pułk ułański posiada tymczasową cerkiew bł. Martyniana w budynkach pobliskich koszar wojsk inżynieryjnych.
Być może należy łączyć tę świątynię z cerkwią św. Mikołaja w budynku przy ulicy Huzarskiej na terenie koszar 3-ciej Gwardyjskiej Baterii Konnej.
V) w 1906 zostaje poświęcona cerkiew bł. Martyniana należąca do Ułańskiego Pułku Lejbgwardii. Projektantem cerkwi jest Leontij Benois. Świątynia zostaje wzniesiona na terenie koszar ułańskich, na rogu ulic Szwoleżerów i Czerniakowskiej (północno-zachodni narożnik).
VI) po 1919 r. cerkiew bł. Martyniana przebudowano na kościół garnizonowy Pułku Szwoleżerów, natomiast cerkiew św. Olgi rozebrano.
VI) po 1945 r. kościół garnizonowy zostaje przekazany kościołowi polskokatolickiemu.

Proponowane przez autora tematy do dalszych badań

I) Ustalenie lokalizacji cerkwi z 1867 r. – to jest ustalenie w którym budynku koszarowym mogła znajdować się ta świątynia.
II) Ustalenie lokalizacji cerkwi wzniesionej w 1870 z obrazami Tichobrazowa – opisanej w punkcie 2).
III) Dotarcie do materiałów źródłowych dokumentujących historię cerkwi pw. św. Mikołaja w budynku koszar 3-ciej Gwardyjskiej Baterii Konnej.
IV) Ustalenie lokalizacji tymczasowej cerkwi bł. Martyniana w latach 1903-06.
V) Odnalezienie zdjęć cerkwi bł. Martyniana sprzed przebudowy na kościół.

Bibliografia

	Tytuł	Miejsce przechowywania
[1]	Plan miasta stołecznego Warszawy tzw. plan Koriota, 1831	Archiwum Państwowe m.st. Warszawy
[2]	Taryffa domów miasta Warszawy i Pragi z planem ogólnym i 128 szczegółowych planików ulic i domów ułożona przez inżeniera miasta Warszawy H. Świątkowskiego; Warszawa 1852	Zbiory własne Fundacji – http://www.varsaviana.pl
[3]	Kurier Warszawski: 1865, nr 169	Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy
[4]	Kurier Warszawski: 1867, nr 230	Biblioteka Narodowa
[5]	Kurier Warszawski: 1868, nr 217	Biblioteka Narodowa
[6]	Kalendarz Jaworskiego na r. 1868	Biblioteka Narodowa
[7]	Kalendarz Jaworskiego na r. 1869	Biblioteka Narodowa
[8]	AAD, Akta KRSW, nr 16972	Archiwum Główne Akt Dawnych, Akta Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, nr 16972 – nie istnieje
[9]	Przewodnik po Warszawie i okolicach ułożony i wydany przez Feliksa Fryze i Ignacego Chodorowicza; Warszawa 1873	Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy, ul. Koszykowa,
[10]	Józefa Ungra Kalendarz Warszawski Popularno-Naukowy Ilustrowany na rok 1874; Warszawa 1873	Zbiory własne Fundacji
[11]	Plany Lindley'a - sytuacyjne w skali 1:200, w podziale blokowym , 1883-94, rękopis	Archiwum Państwowe m. st. Warszawy
[12]	Plany Lindley'a – w skali 1:2500, 1897, rękopis	Archiwum Państwowe m. st. Warszawy oraz album „Inżynierowie bez granic" nakładem Archiwum, Warszawa 2006
[13]	Kalendarz Ilustrowany „Wieku",; Warszawa, 1899	Zbiory własne Fundacji
[14]	Najnowszy przewodnik po Warszawie; 1902	Biblioteka Narodowa
[15]	Najnowszy przewodnik po Warszawie; 1903	Biblioteka Narodowa
[16]	Zbiór W. Przyborowskiego	Archiwum Państwowe m.st. Warszawy
[17]	Cholmsko-Varsavskij Eparchialnyj Vestnik	Biblioteka Narodowa
[18]	Varsavskij Dnievnik	Biblioteka Narodowa
[19]	Józefa Ungra Kalendarz Warszawski Popularno-Naukowy Ilustrowany; Warszawa 1906	Zbiory własne Fundacji
[20]	План 9 Лаэенковсково участка	Archiwum Główne Akt Dawnych
[21]	Г. А. Цитович, Храмы Армии И Флота - Историко-Статистическое Описание; Пятигорск 1913	wersja internetowa książki: http://www.temples.ru/main.php?op=page&name=06102004092237(1of15)
[22]	С.Н. Кондаков, Список Русских Художников к Юбилейному Справочнику Императорской Академии Художеств, Санкт-Петербург 1914; reprint: Moskwa 2002	Biblioteka Narodowa – czytelnia Zbiorów Ikonograficznych
[23]	Dziennik Zarządu miasta stołecznego Warszawy; 1919	Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy, ul. Koszykowa, czytelnia czasopism
[24]	Inwentarz Akt Miejskich	Archiwum Państwowe m. st. Warszawy
[25]	Plany Lindley'a – w skali 1:2500, lata międzywojenne	Archiwum Państwowe m. st. Warszawy
[26]	Plan Warszawy; WIG 1924	Zbiory własne Fundacji
[27]	S. Łoza, Słownik architektów i budowniczych Polaków oraz cudzoziemców w Polsce pracujących; Warszawa 1931	Biblioteka Narodowa
[28]	Fotoplan 1935	Archiwum Państwowe m.st. Warszawy
[29]	S. Łoza, Architekci i budowniczowie w Polsce; Warszawa 1954	Biblioteka Narodowa
[30]	Piotr Paszkiewicz, „Pod berłem Romanowów. Sztuka rosyjska w Warszawie 1815–1915"	Zbiory własne Fundacji
[31]	Encyklopedia Warszawy; 1994	Zbiory własne Fundacji
[32]	K. Morawska „Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji" w: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Przewodnik po zasobie, tom II, Epoka porozbiorowa; Warszawa 1998	Archiwum Główne Akt Dawnych
[33]	Renata Popkowicz-Tajchert, „Zabytkowe kościoły Warszawy"; Warszawa 2000	Cytat na portalu http://www.polskokatolicki.pl
[34]	M. Kwiatkowski, „Wielka Księga Łazienek"; Warszawa 2000	Zbiory własne Fundacji
[35]	A. Bartoszewicz, H. Bartoszewicz, Plany szczegółowe Warszawy 1800-1914 w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych. Katalog; Pułtusk 2002	Zbiory własne Fundacji
[36]	Kirył Sokoł „Rosyjska Warszawa"; Białystok 2006	Zbiory własne Fundacji
[37]	Henryk Sienkiewicz, „Cerkwie w krainie kościołów"; Warszawa 2007	Zbiory własne Fundacji
[38]	Kalendarz prawosławny	Portal http://www.cerkiew.pl

Fragment książki G. Citovica – pozycja [21] w bibliografii

(str. 194):

Церковь Лейб-Гвардии Уланского Его Величества полка во имя Преподобного Мартиниана.

Полковой праздник 13 февраля.

1817 г. Декабря 7. Из находившегося в Варшаве с 1814 года в отряде гвардейских войск при Цесаревиче Константине Павловиче 1-го дивизиона Л.-Гв. Уланского полка сформирован Лейб-Гвардии Уланский полк, на правах и преимуществах Старой Гвардии.

Походная (при полку) церковь существует с 1817 года. Церковь эта сопутствовала полку в походах: 1) при усмирении Польского мятежа в 1831 г., 2) в Турецкую войну 1877-1878 г.г.

С 1867 года и до марта месяца 1903 года полковая, она же бывшая вместе и бригадная церковь Отдельной гвардейской

Кавалерийской бригады, во имя Св. Благоверной княгини Ольги, помещалась в здании при Лейб-Гвардии Гродненском гусарском полку.

С марта месяца 1903 года и до 1906 г., по упразднении бригадной церкви, Лейб-Гвардии Уланский полк имел временную при своем полку домовую церковь во имя Св.

Преподобного Мартиниана (13 февраля), в нижнем этаже казарм, принадлежащих военному инженерному ведомству. *).

В настоящее же время Лейб-Гвардии Уланский полк пользуется церковью, выстроенной полком в 1906 году на Высочайше отпущенные средства, в размере 69.839 рублей, и пожертвования служащих в полку около 6.000 рублей. Находится эта церковь на окраине города Варшавы.

Храм своей архитектурой напоминает старинные церкви древнего Новгорода и состоит из высокой крестообразной центральной части с типичными новгородскими фронтонами. Западная часть креста служит внизу главным входом, а на верху - хорами; в восточной части помещается алтарь, оканчивающийся полукруглой абсидой с пятью окнами, верх которых снаружи богато украшен орнаментом. В средине центральной части, на четырех полуциркульных арках, при посредстве четырех парусов помещается восьмиугольный барабан, переходящий в такой же сомкнутый свод. Иконостас и деревянные работы были выполнены по рисункам и чертежам архитектора Федерса. Живописные работы сделаны художниками Карелиным и Харламовым.

Облицован храм светло-желтым кирпичом с богатыми в некоторых местах украшениями-орнаментами. Вмещает 800 человек. Освящен 4 ноября 1906 года.

Достопримечательности храма:

1) полковой образ Преподобного Мартиниана; риза на нем из серебра, отбитого у французов в 1812 г. под Красным; 2) старинное Евангелие, писанное на бумаге, в пергаментном переплете; 3) походный малый серебряный крест времени 1812 г.

По штату при церкви положен: один священник.

---

*) 13 февраля 1831 года полк отличился в сражении под Граховым и с того времени в память этой битвы и установился полковой праздник 13 февраля.

str. 195:

Церковь Лейб-Гвардии Гродненского гусарского полка в честь Св. Блаженной княгини Ольги.

Полковой праздник 11 июля.

1824 г. Февраля 19. В г. Седлеце, из польских уроженцев, состоявших в полках 1-й, 2-й и 3-й Гусарских и Литовской Уланской дивизий, сформирован, на правах Молодой Гвардии, Лейб-Гвардии Гродненский гусарский полк.

1831 г. Декабря 6. В ознаменование подвигов отличной храбрости, оказанных в продолжении войны с польскими мятежниками, полку пожалованы права и преимущества Старой Гвардии.

Походная (при полку) церковь существует с 1824 года, т.е. со времени сформирования полка. Церковь эта сопутствовала полку в походах: 1) при усмирении польского мятежа в 1831 г., 2) в Турецкую войну 1877-1878 г.г.

В настоящее время полковой храм находится на окраине г. Варшавы, в местности, называемой, "Лазенки", посреди казарм полка.

Церковь Л.-Гв. Гродненского гусарского полка.

Полковой храм - каменный, однопрестольный, в стиле русских церквей XVII века, формою в виде креста. Над среднею частью храма возвышается купол, оканчивающийся пятью золочеными главами. Над входом возвышается каменная колокольня с 10-ю колоколами, общим весом 322 пуд, 34 фун. Высота храма с крестом 25 саж., ширина 11 саж. и длина 15 саж. Стены снаружи облицованы: снизу на 3 арш. серым гранитом, выше до самых крыш белым кирпичом с терракотовыми украшениями; на крышах зеленая глазированная черепица.

Внутри храма с трех сторон - бетонные хоры. Купол и все стены по штукатурке покрыты масляною краскою со священными живописными изображениями и орнаментами. Полы из разноцветных терракотовых плиток. Иконостас деревянный, трехъярусный, сплошь вызолоченный, с такою же резьбой, с иконами художественной работы, писанными на дереве масляными красками.

Внутренний вид церкви Гродн. гус. полка.

Отопление храма паровое; освещение электрическое. Вмещает молящихся до 700 человек.

Невдалеке от храма - памятник бывшему офицеру полка, Генерал-Адъютанту М. Д. Скобелеву.

Постройка храма производилась по Высочайше утвержденному плану строительным комитетом. На сооружение храма отпущено из сумм капитула орденов 30.000 рублей и военного министерства 40.000 рублей. Вся же постройка обошлась в 100.000 рублей.

Из достопримечательностей церкви Гродненского полка заслуживают особого внимания:

1) напрестольный крест (с алмазами) серебряно-вызолоченный - дар княгини Багратион-Имеретинской в 1846 г.; 2) Св. Сосуды серебряные и плащаница - дар Великого князя Павла Александровича (бывшего Шефа полка); 3) напрестольное большое Евангелие с драгоценными камнями и отчеканенными изящно словами: "Христос Воскресе" на передней доске, - дар бывшего офицера полка князя Волконского; стоит 2.500 рублей; 4) камень с берегов р. Иордана в серебряном ковчеге, пожертвован Великим князем Николаем Николаевичем Старшим.

По штату при церкви положен: один священник.

Ikonografia

A. Plan Lindley'a – rękopis z 1897 r. Fragment arkuszy S2O1 i S2O2.

Cyfrą „1" oznaczone miejsce budowy cerkwi pw. bł. Martyniana
Cyfrą „2" oznaczone miejsce budowy cerkwi pw. św. Olgi

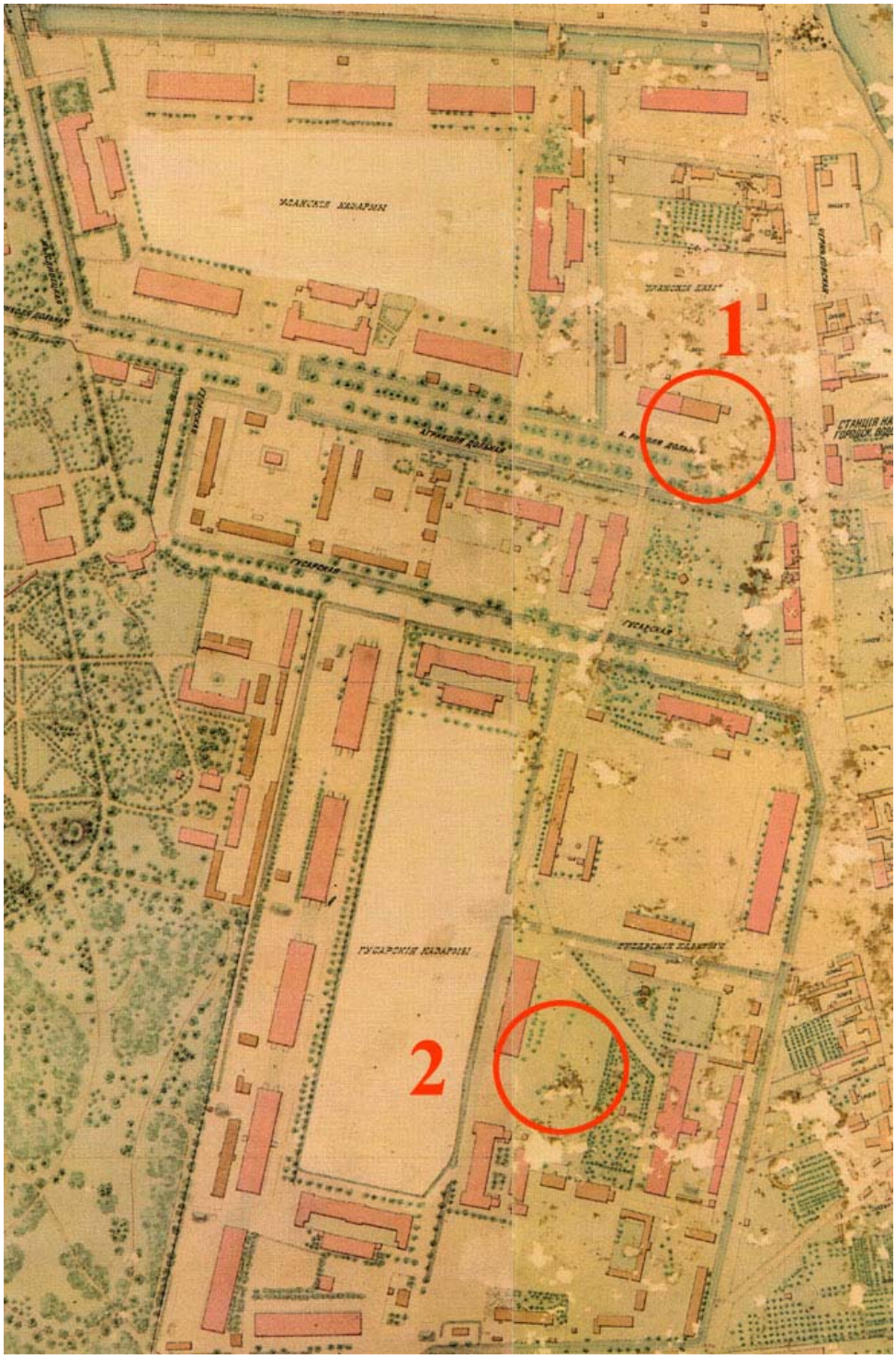

źródło: [12] Plany Lindley'a 1:2500

B. Plan Lindley'a – rękopis z 1897 r. Fragment arkusza S2O2.

Cyfrą „1" oznaczone miejsce budowy cerkwi pw. bł. Martyniana
Na rękopis z 1897 r. nałożona warstwa planu Lindley'a z obrysem świątyni datowana na rok 1940 r.

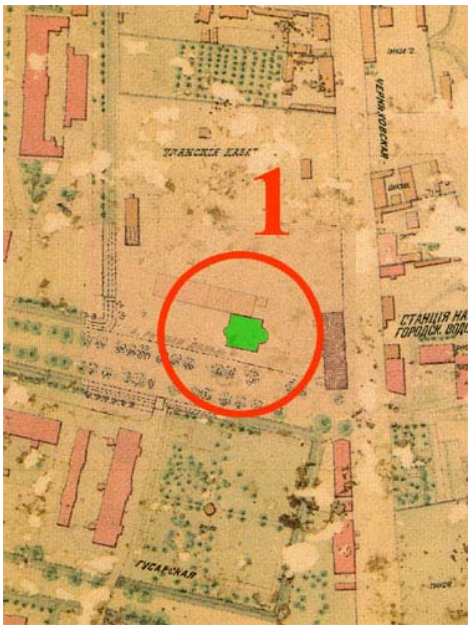

źródło: [12] Plany Lindley'a 1:2500
[25] Plany Lindley'a 1:2500

C. Plan Warszawy wydany według stanu z roku 1917 (reambulacja w 1919 r.)

Na planie zaznaczone obie świątynie: przy Agrykoli i na terenie koszar huzarskich

źródło: [26] Plan Warszawy WIG

D. Cerkiew św. Olgi z około 1904 r.:

stan sprzed 1915 r.

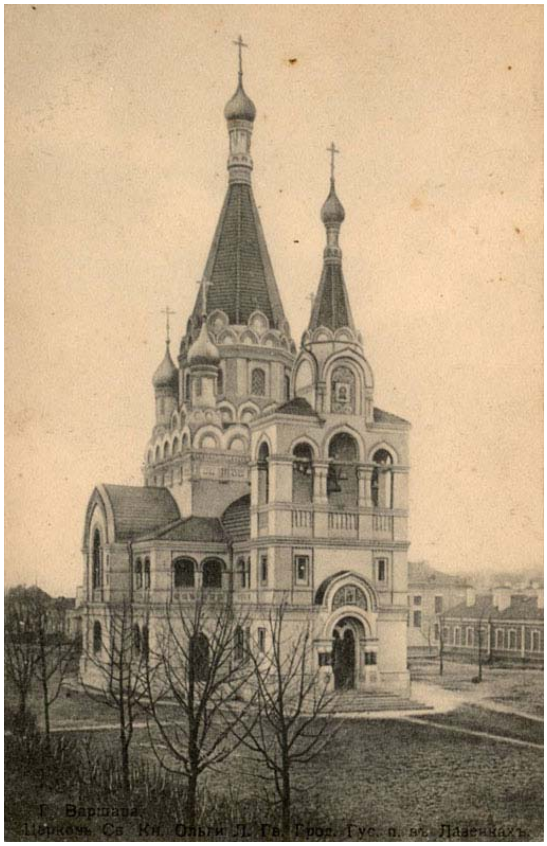

źródło: ze zbiorów Roberta Marcinkowskiego

E. Cerkiew św. Olgi z około 1904 r.:

stan po 1915 r. – po usunięciu kopuł na wieżyczkach.

źródło: ze zbiorów Aleksandra Sosny

F. Fotoplan 1935 r.:

Dawna cerkiew pw. bł. Martyniana – kościół garnizonowy 1. Pułku Szwoleżerów.

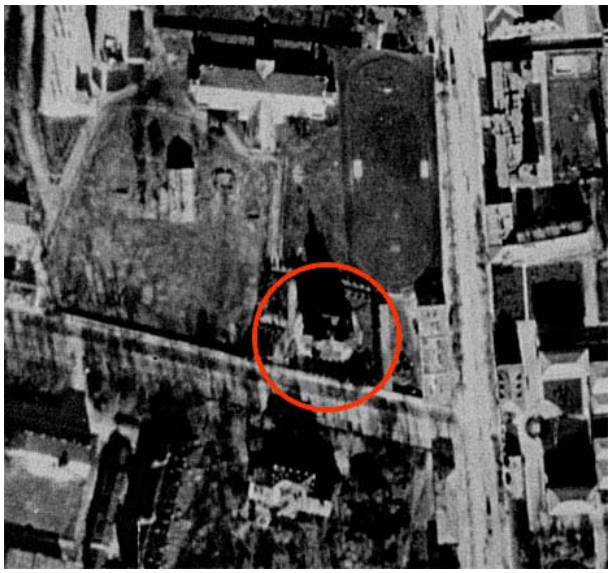

źródło: [28] Fotoplan 1935

Miejsce po cerkwi św. Olgi oraz miejsce po pomniku generała M. D. Skobielewa

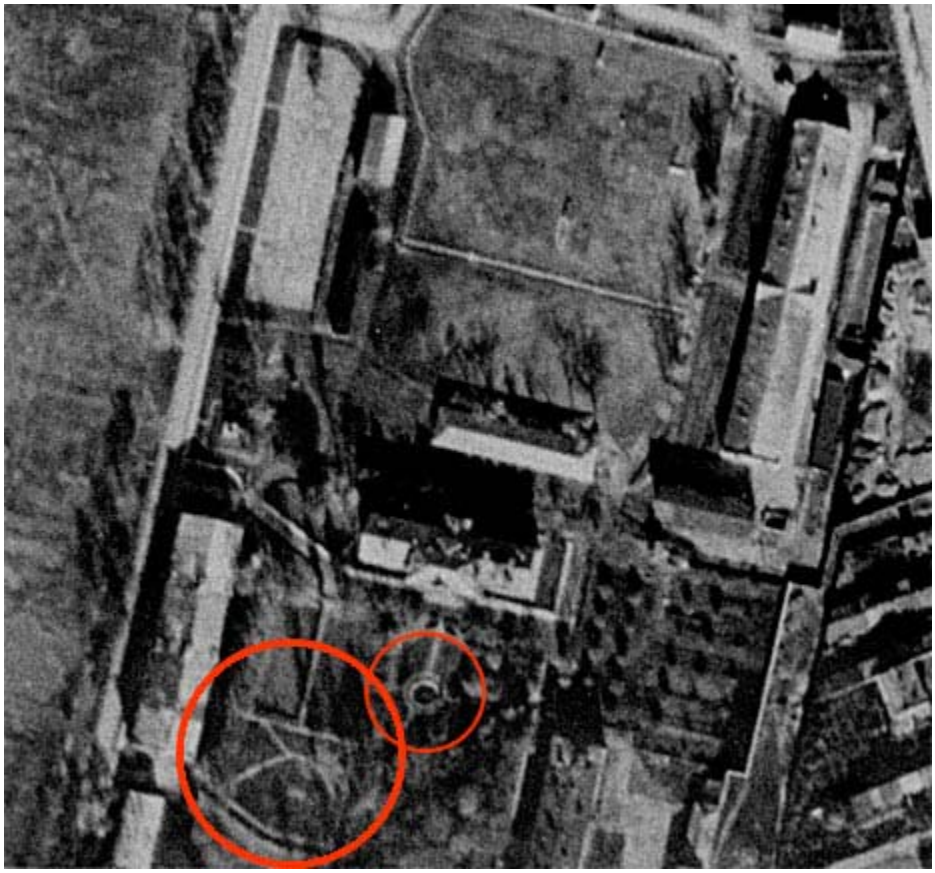

źródło: [28] Fotoplan 1935

G. Współczesne zdjęcia kościoła św. Ducha – dawnej cerkwi bł. Martyniana:

Widok od strony zachodniej - główne wejście z chórem, oraz widok od środka:

źródło: zdjęcia wykonane przez Ryszarda Mączewskiego

Widok od strony wschodniej – z pięciookienną absydą otaczającą ołtarz .

źródło: zdjęcie wykonane przez Ryszarda Mączewskiego

Widok od wewnątrz ośmiokątnej kopuły:

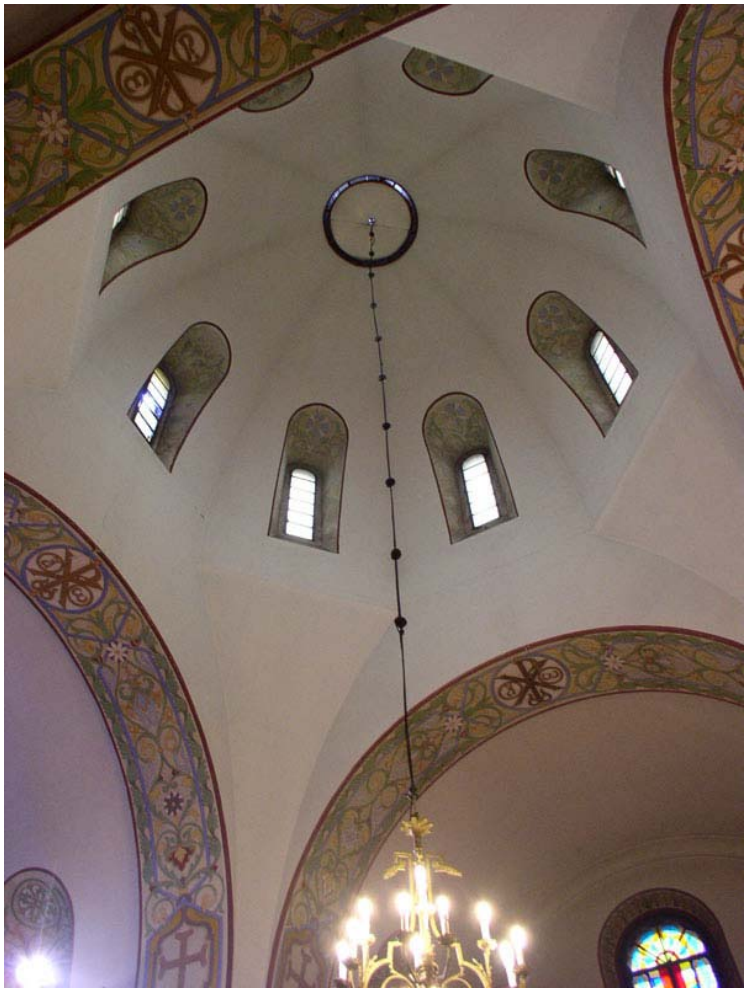

źródło: zdjęcie wykonane przez Ryszarda Mączewskiego

Hagiografia

MARTYNIAN BIEŁOZIERSKI

mnich (Prepodobnyj Martinian Biełozierskij),12/25 stycznia (rocznica śmierci) i 7/20 października (rocznica otwarcia relikwii w 1514 r.).
Urodził się w 1398 r. we wsi Bierezniki w biednej, chłopskiej rodzinie. Na chrzcie otrzymał imię Michał. Mając dwanaście lat odszedł z domu i udał się do oddalonego o trzydzieści wiorst Monasteru Kiryło-Biełozierskiego. Tam padł do stóp św. Cyryla Biełozierskiego, prosząc by przyjął go na ucznia i nauczył czytania i rozumienia świętych ksiąg. Zdolny młodzieniec szybko poznał tajniki literatury i zajął się przepisywaniem dzieł. Jednocześnie we wszystkim naśladował nauczyciela, który był dla niego najlepszym przykładem świętego życia. Wkrótce złożył śluby zakonne otrzymując imię Martynian. Gdy w 1429 r. zmarł Cyryl, mnich odszedł na pustkowie nad jezioro Woża, założył niewielką wspólnotę i został jej ihumenem. Na prośby braci Monasteru Fierapontowego przez pewien czas kierował tamtejszym zakonem. W 1447 r. wielki książę Wasyl II uczynił go swym spowiednikiem i mianował przełożonym Monasteru Troicko-Siergijewskiego koło Moskwy. Funkcję tę sprawował do 1455 r., gdy z powodu podeszłego wieku postanowił w spokoju zamieszkać w Monasterze Fieropontowym. Tam jednak uproszono go, aby pokierował wspólnotą. Czynił to aż do śmierci w 1483 r. Jego ciało spoczęło w tym monasterze.
W 1514 r., podczas kopania grobu dla arcybiskupa rostowskiego Jozafata, okazało się że ciało Martyniana nie uległo rozkładowi. Umieszczono je pod cerkwią, którą zadedykowano samemu świętemu. Jego kult ma charakter lokalny.
Wizerunek św. Martyniana w ikonografii należy do typowych przedstawień świętych mnichów. Ukazywany jest jako stary mężczyzna w habicie mniszym z niedługą, zaokrągloną, siwą brodą. Ręce w modlitwie kieruje ku "Chrystusowi w obłoku".

oprac. Jarosław Charkiewicz dla portalu www.cerkiew.pl

OLGA

wielka księżna, równa apostołom (Rawnoapostolnaja Olga, wielikaja kniaginia Rossijskaja), 11/24 lipca. Urodziła się około 890 r. w Wybuti koło Pskowa. Około 903 r. wydano ją za księcia ruskiego Igora. Dzięki swej urodzie, mądrości, miłosierdziu i sprawiedliwości cieszyła się wśród ludu wielkim szacunkiem. Po śmierci małżonka w 945 r., z uwagi na niepełnoletność syna Światosława (miał wówczas trzy lata), sprawowała za niego rządy. Gdy Światosław dojrzał księżna Olga oddała mu ster państwa, a sama zajęła się działalnością dobroczynną.
Będąc już w podeszłym wieku, poznała podstawy wiary chrześcijańskiej i uwierzyła w Chrystusa. Wtedy udała się do Konstantynopola i przyjęła chrzest, otrzymując imię Helena. Wydarzenie to różne źródła datują na lata między 954 i 957.
Księżna Olga powróciła do ojczyzny i zajęła się szerzeniem nowej wiary wśród swych poddanych. Ubolewała jednak nad tym, iż Światosław powrócił do pogaństwa. Bezradnie patrząc na to, błagała Boga o jego nawrócenie. Wnuk księżnej Olgi - przyszły patrz św. wielki książę Włodzimierz, właśnie od swej babki po raz pierwszy usłyszał o Chrystusie. Świętej przypisuje się m.in. wybudowanie drewnianej cerkwi św. Zofii Mądrości Bożej w Kijowie i cerkwi Świętej Trójcy w Pskowie.
Olga zmarła w 969 r. Za panowania księcia Włodzimierza odkryto, iż jej ciało nie uległo rozkładowi. Był to pierwszy na Rusi przypadek otwarcia relikwii. Złożono je w soborze św. Zofii Mądrości Bożej w Kijowie. W 1574 r. Ruska Cerkiew Prawosławna urzędowo zatwierdziła jej kult. W czasach najazdów tatarskich relikwie świętej stały się źródłem licznych cudownych uzdrowień. Na początku XVIII w. ukryto je w nieznanym miejscu i dotychczas nie odnaleziono.
Księżna Olga, podobnie jak jej wnuk - książę Włodzimierz, została nazwana przez Cerkiew „równą apostołom”. Ich kult jest powszechny, chociaż szczególnie żywy w Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej.
Na ikonach święta przedstawiana jest jako dojrzała kobieta, ubrana w bogato zdobione czerwono-złote szaty książęce i koronę, spod której korony na ramiona i plecy spada biała chusta. Najczęściej wyobrażana jest z krzyżem w prawej dłoni. Niekiedy nie posiada krzyża, a ręce ma modlitewnie złożone na piersi.

oprac. Jarosław Charkiewicz dla portalu www.cerkiew.pl